

Kitap ve Bilimsel Toplantı Değerlendirmeleri

Prophets of the Past: Interpreters of Jewish History

Michael Brenner

Princeton: Princeton University Press 2010, xiii+301 sayfa.

Mehmet Kalkan*

İlk baskısı 2006 yılında *Propheten des Vergangenen* başlığıyla Almanca yayınlanan eser, 2010 yılında İngilizceye tercüme edilerek Princeton Üniversitesi yayınları arasında yerini almıştır. Modern Yahudi tarihyazını alanındaki kapsamlı ve derinlikli çalışmanın temel argümanı, eserin son kısmı olan metodolojik tartışma bölümünde “*Bana kim olduğunu söyle nasıl bir tarih yazacağımı söyleyeyim*”¹ ifadesiyle özetlenmektedir. Giriş kısmında ise yazar dünya dinleri ve toplumları arasında belki de hakkında en fazla çalışma yapılan alanın Yahudiler ve Yahudi tarihi olduğu ön kabulünden hareketle “*bir kimse Yahudiler ve onların tarihi hakkında ne söylüyor ise o zaten daha önce en az bir defa söylenmiştir. Ve daha kötüsü defalarca reddedilmiştir.*”² şeklindeki spekülasyona açık yorumuyla Yahudiler ve Yahudi tarihi hakkında özgün fikir üretiminin zorluğuna veya imkansızlığına vurgu yapmaktadır. Eserin beş farklı bölümünde Yahudi geçmişinin nasıl anlaşılması gerektiğine dair son yüzyıllarda (modern dönem) yaşamış farklı tarihçilerin (Graetz, Dubnow, Baron, Baer, Dinur) perspektiflerini analiz etmekte, tutarlı ve karşılaştırmalı analizler yoluyla Yahudi tarih yazımına ayna tutmaktadır. Son bölümü ise daha çok bir metodolojik kurgu denemesidir.

1. Yahudilerin, bir topluluğun tarihi olarak Yahudi tarihi
2. Yahudi Tarihinin ulusallaştırılması
3. Gözü yaşlı Yahudi Tarihi konseptine karşı (anti-lachrymose)
4. Siyonist Yahudi Tarih Aktarımı
5. Post-modern Yaklaşımlar

---

* Arş. Gör., Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(kalkan.mehmet@hotmail.com)

1 Michael Brenner, *Prophets of the Past: Interpreters of Jewish History* (Almanca’dan çev. Steven Rendall), Princeton University Press, Princeton 2010, s. 217.

2 Brenner, *Prophets of the Past*, s. 5.

Almanya'da vücut bulup gelişen akademik Yahudi araştırmalarının ilk evresi biçiminde tanımlayabileceğimiz *Wissenschaft des Judentums* (Yahudi Bilimi) tarihçilerine oldukça geniş bir yer ayırmasının ardındaki temel saik Almandaki araştırmalara vukufiyeti dolayısıyla da *Wissenschaft des Judentums* çevresi akademisyenlere aşına olmasıdır. Ayrıca yazarın İngilizce ve İbranice kaynaklara hâkimiyeti de hissedilmektedir. Bunlara ilaveten Rusça, Macarca ve Lehçe kaynakları da araştırmasına dâhil ettiğini söylemek gerekiyor. Brenner'ın araştırması, sayıca küçük bir grup olan Yahudilerin Mısır esaretine kadar geri götürülebilecek bir geleneğe ait tarihinin farklı şekillerde okunabileceğini bizlere aşama aşama göstermektedir. Yahudiler kendini, tarihin farklı dönemlerinde ulus, din veya insan topluluğu biçiminde tanımlamıştır. Brenner, Yahudileri binlerce yıl boyunca bir arada tutan olgunun ne olduğu sorusuna tarihçilerin vermeyi tercih ettikleri cevaba göre bir tarih anlayışı inşa ettiklerini göstermektedir.

Çalışmanın ana gövdesi Yahudi ve Yahudi olmayan tarihçilerin yüzyıllardır sorageldiği soruları tartışmaktadır. Yahudiler kimdir? Yahudileri bir arada tutan nedir? Müşterek yaşam ortamı mı? Ortak bir atadan gelen kolektif bellek mi? Bir toplum, bir dini cemaat veya ortak kültür taşıyıcısı mı? Diaspora pozitif mi yoksa negatif mi düşünölmelidir? Yahudi hayatı en iyi kendilerine ait bir ölkede mi var olabilir? Yahudi'nin kültürel olarak asimile olmasıyla her şey daha iyi mi olacak? (Yahudi Aydınlanması) Bütün bu sorulara Yosefus'tan Roth'a kadar farklı tarihçilerin cevaplarını karşılaştırarak aktarırken yazar Yahudi tarihçiliği bağlamında filolojik ve tarihsel metodolojilerin ortaya çıkardığı objektif ilmi birikim ile ideolojik varsayım ve amaçlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı denemiş ve bunda da oldukça başarılı olmuştur.

Bir yandan 19. ve 20. yüzyılın Yahudi tarih yazımının zirve isimleri Geiger, Zunz, Graetz, Dubnow, Baron, Baer, Dinur Sholem, Roth'un araştırmalarına ve tarih perspektiflerine, tarihçiler arasındaki tartışmalara yer veren araştırma, Graetz'in Jost'a yönelttiği eleştiriler, Baer'in Baron'a, Scholem'in tüm *Wissenschaft des Judentums* çevresine karşı görüşlerine dair değerlendirmeleri de içermektedir. Graetz'in eserinin, Yosefus'tan bu yana en çok okunan Yahudi tarihi kitaplarından birisi olduğunu vurgulayan Brenner, İsrail okullarında ders kitabı olarak okutulduğunu ve bu çeviride Kitab-ı Mukaddes eleştirisi içeren referansların eserden çıkarıldığını açıklıyor.

Yahudi aydınlanması hakkındaki farklı bakış açılarını tartışmaya açan yazar, Ortodoks anlayışa göre Fransız devrimi ya da Aydınlanmanın

Yahudiler için hiçbir fayda getirmediğini nakletmektedir. Mendelssohn'un reform hareketinin kurucusu olarak asimilasyon belasının babası olarak kabul edildiğine vurgu yaptıktan sonra Avrupa Yahudilerinin yaşadığı felaket ve yok oluşun müsebbibinin de son tahlilde Yahudi aydınlanması olduğu fikrini de Ortodoks Yahudilerin paylaştığı bir fikir olarak satır aralarında bulmak mümkündür. Bu anlayışın tam karşısında duran seküler Yahudi bakış açısına göre ise aydınlanma (haskala) Yahudilerin toplum içine entegre olmalarını sağlayan en önemli enstrüman olmuştur. Yazarın bu tür karşılaştırmaların Yahudi tarihçiler ve düşünürler arasında yeknesak bir düşünce tarzı olmadığını, farklı düşünce ekollerinin inanç dünyasının getirdiği bakış açısıyla tarihi yorumlama eğiliminde olduklarına dair veriler sunmaktadır.

Yahudiliği Avrupa'da ortaya çıkan bir din olarak tahayyül ettiği izlenimi veren Brenner'ın eserinde, Kitab-ı Mukaddes dönemi (ikinci mabedin yıkılışı - MS 70) sonrası ya da Yosefus'tan 19. Yüzyıla kadar Yahudiler arasında tarih yazımının nadir olması hasebiyle Yahudi tarih yazımını Jacques Basnage ile başlatmaktadır.³ Basnage'ı ilk Yahudi tarihçi kabul edilen Menachem Man ben Salomo Halevi ve ardından Hannah Adams'ın eserleri takip etmiştir. Peter Beer, Jocques Basnage, Joseph Scaliger gibi modern dönem öncesi Yahudi olmayan Yahudi tarihçileri Yahudiliği hiziplere (Karai, Rabbani vb.) ayırarak tasnif eden ve açıklayan çalışmalar ortaya koymuştur. Fakat 19. Yüzyıl ve daha sonraki dönem yazarlarında bu hal değişmektedir. Bu tekil çalışmaların ardından Brenner, *Wissenschaft des Judentums* (Akademik Yahudi Araştırmaları) hareketinin Prag'da değil de Berlin'de 1819'da başladığını ve disiplinin babası olarak ifade ettiği Leopold Zunz'un "Rabbinik Literatür Üzerine Düşünceler" (Remarks on the Rabbinic Literature) adlı eserinin alanın önünü açtığını ifade etmektedir. Yahudilik çalışmaları alanındaki ilk çok ciltli eser ise (1846) Isaak Markus Jost tarafından yazılacaktır. Protestan Kitab-ı Mukaddes eleştirisinden etkilenen Jost'un, Talmud'a getirdiği eleştiriler ve Hahamların Yahudi yaratıcılığını öldürdüğü yönündeki ciddi tenkitleri bu bölümde ön plana çıkmaktadır.

Brenner'ın aktardığına göre, Modern sivil insan haklarının ilk defa İskenderiye'nin kuruluşunda ortaya çıktığını ve Yahudilerin Mısırlılar ve

³ Bk. Jacques Basnage, *The history of the Jews, from Jesus Christ to the present time: containing their antiquities, their religion, their rites, the dispersion of the ten tribes in the East and the persecutions this nation has suffer'd in the West. Being a supplement and continuation of the History of Josephus* (Fransızca'dan İngilizce'ye çev. Thomas Taylor), T. Bever and B. Lintot, London 1708.

Greklele aynı sivil haklara sahip olduğunu savunan Jost, benzer hakların tekrar tezahürünün Alman Yahudileri için aynı dönemde (19.yüzyıl) tekerrür edebileceği düşünülmektedir. Burada vurgulanması gereken önemli nokta, İslam hakimiyetindeki döneme atıfta bulunulmamasıdır. Yahudiliği Avrupa-merkezci bir perspektiften okumaya ve anlamaya niyetli olduğu anlaşılan yazar Yosefus ve Basnage arasındaki yüzyıllarda yaşamış olan Müslüman din tarihçilerinin özellikle *el-milel ven-nihal* türü eserlerinde Yahudi Tarihi hakkında verdiği bilgilere dipnot sadedinde dahi olsa yer vermemesi önyargı değilse bilgisizlik olarak okunabilir.

Yazarın değindiği önemli hususlardan birisi de Yahudi yazarların polemik türü çalışmaları sürdürme konusundaki ısrarıdır. Brenner örneğın 19. yüzyılın teolojik Yahudi karşıtlığına bir cevap niteliğinde ortaya çıkan Abraham Geiger⁴'in Hıristiyanlık ve İslam'ı yeni bir dinden ziyade Yahudilikten uyarlanmış dinler biçiminde yorumlayan yaklaşımının bir dönüm noktası olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla artık *Wissenschaft des Judentums* sadece objektiflik kaygısı taşıyarak Yahudi tarihi çalışmalarını kapsamına dahil etmemekte ve aynı zamanda polemik bir hüviyetle Yahudiliği savunmacı bir pozisyonda üstlenmiş olmaktadır. Bu durumla ilintili olarak Brenner'in vurguladığı bir diğer önemli nokta ise Alman Yahudisi araştırmacıların, Almanya Yahudilerini Yahudi tarihinin merkezine yerleştirme gayretleridir.

Modern Yahudi tarihyazımının ikinci aşaması biçiminde de okunabilecek olan Graetz'in çalışmasıyla birlikte yeni bir bakış açısı geliştirilmeye çalışıldığı aktarılmaktadır.. Max Liebermann'ın Berlin'de sergilediği "12 yaşındaki İsa Sinagog'da" tablosundaki İsa tasvirinin ardından 19. Yüzyıl Yahudi Tarihyazımının klasiği H. Graetz'in 23 yılda tamamladığı beş ciltlik Yahudi Tarihi (History of the Jews), içeriğinin yoğun biçimde acı, katliam, sürgün eksenli tarih perspektifiyle Yahudiler hakkındaki tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Graetz'in Endülüs tecrübesini Yahudi tarihi açısından bir dönüm noktası olarak kabul etmesine rağmen katı ve sert tutumları göz ardı edilerek Hıristiyan-Yahudi ilişkilerinden genişçe söz edilmesi, Endülüs Müslümanları-Yahudiler arasındaki bir arada yaşama kültürüne değinilmemesini anlamak oldukça güçtür.

⁴ Kur'an ve İncil'in Yahudi Rabbanî geleneğinden iktibas edildiğini iddia eden ve pek çok şehirde Hahamlık vazifesinde bulunan Abraham Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?*, Bonn 1833 [Muhammed Yahudilikten ne aldı?] başlıklı bir doktora tezi hazırlamıştır.

Sonraki tarihçiler Yahudi kimliğini dini bir bağlamda değil milliyetçi bir bağlamda ele almayı, Yahudilik dininden Yahudi halkına geçişe vurgu yaparak diasporadaki Yahudilerin otonom yapılarına odaklanmayı (Dubnow) yeğlemiştir. Ayrıca *Eretz Israel* olarak ifade edilmeye başlanan vaat edilmiş topraklardaki Yahudi cemaatinin asliyeti üzerine yoğunlaşan ve bütün diaspora topluluklarının güçlü psikolojik bağlarını merkeze alan (Baer ve Dinur) perspektifler geliştirilmiştir. Üniversite eğitimi almalarına karşın ders verememiş Alman Yahudisi araştırmacılar, Hıristiyan bakış açısının alaycı ve aşağılayıcı tavrına karşı politik Yahudi aydınlanmasına odaklanarak Yahudilere uygulanan eziyetlere ağırlık vermiştir. Reformcu ve sıradışı olmalarına rağmen tarihsel çalışmalar Yahudiliğin mutedil yönlerinin ortaya çıkarılmasına hizmet etmiştir. Aydınlanma sonrası Yahudi tarihçileri, Yahudilerin kendilerini bir dini grup değil bir ulus olarak kabul ettiklerini ve vatanseverlik bakımından Hıristiyan çağdaşlarından aşağı olmadıklarını göstermekten geri durmamışlardır.

Alman ekolüne karşı Polonyalı Yahudi tarihçiler tarafından Polonya-Yahudi simbiosis'i gelecek için bir model olarak görülmüştür. 19. yüzyılın sonlarına doğru Yahudi tarihi yazım geleneğindeki dönüşüm, nasyonalist-sosyalist Yahudi hareketlerin yükseldiği Doğu Avrupa'da, Brenner'a göre Simon Dubnow'un Yahudi toplum yapısını sosyo-politik temelde ele aldığı tarih yorumu Yahudi tarihine yeni bir bakış açısı getirmiştir.

Savaş yılları sonrasında İngiliz Amerikan tarih geleneğini temsil eden Salo Wittmayer Baron'un onsekiz ciltlik *Social And Religious History of Jews* başlıklı eseri "gözü yaşlı-sulugöz" şeklinde tarif edilen Yahudi tarihi anlayışını terk etmiştir. Baron'un Yahudi tarihi araştırma ve yazım geleneği sayesinde üniversite müfredatlarına giren Yahudi Tarihi yanında Kudüs İbrani Üniversitesi'nin kuruluşuyla birlikte çoğunluğu Avrupa üniversitelerinde eğitim görmüş Yitzhak Baer, Ben-Zion Dinur, Jacob Katz, Gershom Scholem gibi araştırmacıların temsil ettiği, İsrail ve Siyonizm'in tarihsel rolüne odaklanan "Kudüs Ekolü"nü ortaya çıkarmıştır. Çalışmanın son bölümünde postmodernizme değinen yazar Daniel Boyarin ve David Biale'i örnek vermektedir.

Modern dönem Yahudi tarihçilerinin düşünce dünyasını ortaya koyma gayesindeki eserin en büyük eksiklerinden birisi oryantalist ve Avrupa merkezci tarih yazarlarının "Doğu"lu tarihçileri veya dar anlamda "Müslüman" tarihçileri göz ardı etmesine paralel biçimde Brenner'da, Yahudi tarihçilerini tanımlarken Avrupa, İsrail ve Amerikalı tarihçilere büyük çoğunlukla Yahudi tarihçilere odaklanmaktadır.

Modern Yahudi tarihçiliğini İngilizce, İbranice Almanca, Macarca ve Doğu Avrupa dillerinde ele alan kaynakları zikreden yazarın Müslüman coğrafyadaki Yahudi tarihine bigâne kalmasının bilgisizlikle izah edilemeyecek kadar açık bir önyargı olması muhtemeldir. Ayrıca eserin sonundaki geniş Yahudi tarihyazını kaynakçasında Doğu Yahudilerinin Tarihine, eleştirel tartışmalara dair bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az esere referans verilmesini, alandaki çalışmaların azlığıyla telif etmek de oldukça zor görünmektedir. Yazarın bu hususlara değinmeden geçmesi eserin önemli eksiklerinden birisidir. İslam dünyasında Yahudilerin konumu ve durumuna dair çalışmalara yahut Graetz'den Baron ve Baer'e kadar ayrı bir bölüm olarak ele alınacak kadar geniş ve bir o kadar da önemli bir konuyu görmezden gelmesi mazur görülemeyecek kadar ciddi bir sübjektiflik olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak Şlomo Sand'ın Türkçe ve pekçok farklı dile çevrilen ve büyük ilgi uyandıran, Yahudi tarihinin köklerine dair ciddi eleştiriler içeren eseri kaynakçada zikredilmesine rağmen getirdiği eleştirilere yer verilmemesi yazarın objektifliğini sorgulamamıza sebep olmaktadır.